

Mózes Huba

Az Erdélyi Helikon és a Nyugat

A 80 évvel ezelőtt indult *Erdélyi Helikon*nak az előtörténete és története sok vonatkozásban összefügg a 100 évvel ezelőtt indult *Nyugat* történetével. Az összefüggések közül néhány fontosabbnak az említésétől az *Erdélyi Helikon* szerepének vázolója során nem tekinthetnek el.

A *Nyugat* főszerkesztői tisztét hosszú időn keresztül betöltő Ignotus, emigráns időszakának elején, pontosabban 1922 második felében a *Keleti Újság* szerkesztését irányította Kolozsvárt. A lap 1922. július 18-án jelezte, hogy Ignotus Kolozsvárra érkezett, és 1922. december 19-én adta hírül, hogy a román hatóságok kiutasították az országból. (Vö. Mózes 1983: 94.) Érkezésekor Ignotus felmérte, hogy a csökkenő példányszámú *Keleti Újság*ot csak a szerkesztői-munkatársi erők összpontosítása mentheti meg. Ezért a lap viszonylagos önállóságot élvező irodalmi mellékletének, a *Napkelet*nek a további megjelenését ellenezte.

A múlt század tízes éveinek végén, húszas éveinek első felében megjelenő folyóirat-kezdemények sorában az eltérő szemléletű íróknak fórumot biztosító *Napkelet* volt a legkiemelkedőbb. Hasábjain egymás mellett, egymással kölcsönhatásban érvényesült legkevesebb három irodalmi törekvés: 1. a természeti környezet, a különböző etnikai csoportokkal való együttélés és a hagyományok meghatározó szerepét valló transzszilvanizmus, 2. a forma radikális megújításával a társadalmi megújodást is elősegíteni kívánó, aktivista-expresszionista színezetű avantgardizmus, valamint 3. a folyóiratban Barta Lajos szerkesztői közreműködésével és Schöpflin Aladár közvetítésével teret hódító nyugatosság. A szerzőknek természetesen csak kis hányada sorolható be fenntartás nélkül egyetlen irodalmi törekvés címkéje alá. Többségükre a törekvések sokrétűsége, interferenciája a jellemző. A szerzők közül két-három műfajban is figyelemre méltó írásokkal jelentkezett például Áprily Lajos, Balázs Béla, Bárd Oszkár, Bartalis János, Berde Mária, Déry Tibor és Kaczér Illés. (Vö. Mózes 2004.) Ignotusnak a *Napkelet* megszűntét eredményező döntése olyan vákuumot teremtett, amelyet az 1921-től megjelenő *Pásztortűz*, vagy az 1926-ban induló *Korunk* – jobb-, illetve baloldali beállítottságánál fogva –, avagy az 1924–1925-ben megjelenő, aradi *Genius/ Új Genius* és az 1925–1926-ban kiadott, szintén aradi *Periszkop* – avantgárd tájékozódásánál fogva – nem tölthetett be.

Az *Erdélyi Helikon* előtti folyóirat-kezdeményekkel párhuzamosak az irodalmi könyvkiadási törekvések, amelyek a múlt század húszas éveinek első felében jellemzően verses és rövid prózai írások közreadásával élesztették egyrészt a szélesebb ölelésű, jól szerkesztett folyóirat, másrészt pedig a vezető irodalmi műfajnak számító regény iránti olvasói igényt. De párhuzamosak a folyóirat-kezdeményekkel az írói tömörülési kísérletek is, amelyek közül a húszas években az első Ligeti Ernő, Nyirő József és Paál Árpád nevéhez kapcsolódik. Az említettek 1922 februárjában, Áprily Lajos, Bartalis János, Kós Károly,

Tabéry Géza, Tompa László és mások bevonásával, Húszak Céhe néven kívántak létrehozni írói csoportosulást. Feltehetően ennek a kezdeményezésnek a folytatásaként jelentette be a *Keleti Újság* egyik 1922. márciusi száma, hogy az írók a tervezett Petőfi-ünnepség alkalmával kongresszust tartanak Kolozsváron, és megalakítják az írószövetséget, amire azonban nem került sor. Négy év múlva Franyó Zoltán kezdeményezte, Ady Társaság néven, Aradon egy írói tömörülés létrehozását. A kezdeményezés azonban a tömörülés érdemi tevékenységének megkezdése előtt megbukott. (Vö. Mózes 1985.)

1924 márciusában hat értelmiségi – Kádár Imre, Kós Károly, Ligeti Ernő, Nyirő József, Paál Árpád és Zágoni István – jelenti be a *Keleti Újság* hasábjain az Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadó vállalat alapításának a tervét. A Céh 1925 májusában jelenteti meg első kiadványát.

Még a Céh kiáltványának a közzététele előtt felmerül egy újabb írói közösség megalakításának a gondolata. Két korabeli marosvásárhelyi lapnak a közleményei hitelesítik a későbbi tanúságokat.

Az *Erdélyi Barázda* 1923 szeptemberében ír arról, hogy a geryeszegi Teleki-kastély nagytermében irodalmi este került sor, amelyen a többi közt Berde Mária és Kemény János olvasott fel saját verseiből. A *Székelyföld* pedig 1925 márciusában arról számol be, hogy az említettek a szászrégeni centenáriumi Jókai-ünnepségen is szerepeltek.

1927-ben Kemény János az *Erdélyi Helikon* antológiájában leszögezi: „A geryeszegi kastélyban Berde Mária megálmodta, az erdélyi irodalomra reázüdülő nyomorúságok kényszerítése életre hívta az irodalom munkásainak szabad munkaközösségét: a Helikont.” (Kemény 1927: 7.)

Tabéry Géza 1930-ban megjelent *Emlékkönyvében* a következőket olvashatjuk:

„Ezerkilencszázhuszonháromban, szeptember első napjaiban templomszentelés volt Geryeszegen. A templomszentelésre érkezőket Teleki Domokos gróf látta vendégül, s a templomi szertartás után az ő kastélyában volt nagy ünnepély irodalmi esttel [...]

[...] Amikor másor végeztével a közönség már oszladozóban volt, Berde odaállt az emelvényre, s azt mondta Teleki Domokosnak:

– Itt kellene megcsinálni az erdélyi Helikont.

[...] Kemény János [...] Berde háta mögött állt. Hallotta Berde felhívását, fültanúja volt a Berde és Teleki között lefolyt további beszélgetésnek, mely lényegében a gróf részéről csupán udvarias elhárítás volt.

Két évvel később, ezerkilencszázhuszonöt márciusában a marosvásárhelyi írók Szászrégenben vendégszerepeltek. A színház egyik páholyában ült [...] Berde Mária, Bánffy Endre, Molter Károly, Kemény János, Dékániné Máthé Mariska. Egyszerre csak felnyitja a páholy ajtaját, s belép rajta Goga Octavian miniszter, aki valamilyen választási kampány alkalmával tartózkodott Szászrégenben [...], és elkezdődik az írók és közöttük egy meglehetősen csipkelődő beszélgetés arról, hogy mik is az írók céljai azzal az úgynevezett erdélyi irodalommal.

E beszélgetés közben Kemény a Goga válla felett áthajol Berdehez, s azt kérdezi tőle, elég idősek tartaná őt Berde ahhoz, hogy kezébe vegye a Geryeszegen felvetett erdélyi Helikon ügyét [...]” (Tabéry 1930: 66–67.)

A közösségalapítás tervét Kemény János első ízben Hunyady Sándor marosvécsi riportjának a keretében, az *Ellenzék* egyik 1926. februári számában említi nyilvánosan. Ugyanazon év június 17-én 28 író társának szétküldi emlékezetes meghívólevelét, amely Ligeti Ernő *Súly alatt a pálma* című könyve szerint a kisebbségi magyar irodalom legjelentősebb kultúrdokumentuma. (Ligeti 1941: 88.)

A helikoni tanácskozások tervezetét Kuncz Aladár juttatja el az írókhoz 1926. július 6-ai keltezéssel. Az első helikoni találkozó ülésorozatára 1926. július 15-e és 17-e között kerül sor, 19 meghívott részvételével. Az egymást követő üléseken Gyallay Domokos, Kós

Károly, majd Tompa László elnököl. Az első egy és fél nap jegyzőkönyvvezetője Kacsó Sándor, a következő másfél napé Tamási Áron.

1942-ig bezárólag Marosvécsen tizenöt, Kolozsváron pedig egy helikoni találkozót tartottak, ezeken összesen 50 tollforgató vett részt. A legnépesebb találkozón 24, a legkevésbé népes találkozókön pedig 14–14 helikoni tag volt jelen. A törzsgárdához tartozónak azokat tekinthetjük, akik a találkozóknak több mint a felén megjelentek. Ezek a következők: Bánffy Miklós, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kemény János, Kós Károly, Kovács László, Lakatos Imre, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly és Tamási Áron. (Vö. Mózes szerk. 1992.)

Az első marosvécsi találkozó 1926. július 16-ai délutáni ülésén, Tamási Áron jegyzőkönyvi beszámolója szerint, Kádár Imre előadást tart a könyv- és folyóirat-kiadás, valamint -terjesztés kérdéseiről. Ezt követően az Erdélyi Szépmíves Céhet, alapítóinak a nevében, felajánlja a Helikon szabad írói közösség céljaira. A részleteket illetően megjegyzi, hogy „a Helikon tagjai 20-25 ezer lej értékű részvényt jegyezzenek”, vagy akinek erre nincs módja, „az az alapítandó folyóiratban a részvényét névértékben” dolgozná le. (Mózes szerk. 1992: 24.)

Július 17-én, Tamási jegyzőkönyvi feljegyzése szerint, elfogadják a III. számú helikoni határozatot, amely a többi közt kimondja, hogy „szükség van az erdélyi írók tulajdon könyvkiadó vállalkozásának és folyóiratának megteremtésére”, s leszögezi, hogy a folyóirat „főszerkesztőjének Bánffy Miklós grófot, felelős szerkesztőjének Áprily Lajost jelölték ki”. (Mózes szerk. 1992: 28–29.)

Az Erdélyi Szépmíves Céh ekkortól válik az erdélyi irodalom arculatát meghatározó könyvkiadóvá. Tizennégy könyvsorozatának 163 kötetéből 153 kötetet már a helikoni közösség tagjainak a kiadójaként bocsát közre. Feladatainak az olvasói igények figyelembevételével igyekszik eleget tenni. Ebből következően szerzői kiadványainak műfaji megoszlása, az első sorozat műveit is tekintetbe véve, a következő: 64 regény, 23 verses-, 18 rövidpróza, 11 esszé és tanulmány, 6 dráma, valamint 2–2 emlékirat, önéletrajz, útirajz és fordításkötet. A Céh tevékenységének színvonalát jelzi, hogy gondozásában lát napvilágot, a többi közt, Tamási Áron *Abel* és Bánffy Miklós *Erdélyi történet* című regénytrilógiája, Kuncz Aladár *Fekete kolostor* és Karácsony Benő *Napos oldal* című regénye, Áprily Lajos *A láthatatlan írás*, Reményik Sándor *Egészen*, Tompa László *Hol vagy, ember?* és Dsida Jenő *Angyalok citeráján* című verseskönyve, Kós Károly *Budai Nagy Antal* című színműve, valamint Szerb Antalnak a Helikon irodalomtörténeti pályázatán díjat nyert *Magyar irodalomtörténete*. Az utóbbi kiadvány egyébként a Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh nyitottságát is jelzi, akárcsak a délvidéki Senteleky Kornél 1931-ben megjelent *Isola Bella* című vagy az erdélyi szász Adolf Meschendörfer magyar fordításban *Corona* címmel kiadott regénye.

A Céh kötetei mellé 1928 májusától az *Erdélyi Helikon* című irodalmi folyóirat füzetei is felsorakoznak. Ekkortól kezdve az erdélyi magyar irodalmi élet alakulását *döntő módon* a Helikon szabad írói közösség, az Erdélyi Szépmíves Céh könyvkiadó vállalat és az *Erdélyi Helikon* című szépirodalmi folyóirat *intézményhármasa* határozza meg. (Vö. Mózes 2008: 13.)

A folyóirat főszerkesztője Kisbán (azaz Bánffy) Miklós, felelős szerkesztője Kós Károly, szerkesztői pedig sorrendben: Áprily Lajos, 1929 júliusától Kuncz Aladár, 1931 augusztusától Lakatos Imre, 1932 januárjától pedig Kovács László (előbb helyettes, majd 1933 februárjától rendes szerkesztőként). 1930 márciusától 1931 októberéig a folyóirat magyarországi szerkesztője Áprily Lajos, szlovenszói (azaz felvidéki) szerkesztője Sziklay Ferenc, jugoszláviai (azaz délvidéki) szerkesztője pedig Senteleky Kornél.

Az *Erdélyi Helikon* a Marosvécsen és Kolozsváron megtartott írótalálkozók közötti és utáni időszakok szervezési gondjainak megoldása és a megkerülhetetlennek ítélt elvi kér-

dések megvitatása számára teremt fórumot. Hasábjain tisztázzák, vagy legalábbis próbálják tisztázni a szerzők a Duna menti és az erdélyi magyar, a Kárpát-medencei és általában az európai, valamint az Európán kívüli kisebbségi törekvések sajátságait, egymáshoz való viszonyát.

A folyóirat 15 teljes és 2 csonka évfolyama olyan erdélyi és partiumi hagyományok folytatója, amilyen például *A Holnap* című antológiát közreadó nagyváradi holnaposoké, s ebben a minőségében válik a nyugatos eszmények kisebbségi körülmények közötti terjesztőjévé.

Szerkesztői-munkatársi gárdájából az elvi-elméleti kérdések tisztázásához olyan szerzők járulnak hozzá, mint például az erdélyi irodalom szükségszerű volta mellett érvelő Szekfű Gyula, a páneurópai együttműködést és egységet a „*magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján*” megvalósíthatónak tartó Kuncz Aladár, avagy Babits Mihály, aki szerint az az irodalom, amelynek a saját regionalizmusa élő, égető, fájó problémát jelent, „*önmagából növeszthet ki valamit [...], ami az embert [...] mélyen és lényegesen érintheti*”. (Kuncz 1929: 488; Babits 1930: 6.) Több szempontból is figyelmet érdemel Berde Máriának Kuncz Aladár 1928-as Nyugat-cikke egyik részmegállapítását kibontó, *Vallani és vállalni* című, valamint Szemlér Ferencnek néhány évvel későbbi, *Jelszó és mítosz* című, az erdélyiség kérdéseit vitató írása.

A folyóirat a magyar költészet és novellairodalom olyan kiemelkedő darabjait közli, mint például Illyés Gyula *Nem menekülhetsz*, Kosztolányi Dezső *Ilona*, Dsida Jenő *Hulló hajszálak elégiája*, Szabédi László *Üdvözlégy, szabadság!*, Tompa László *Lófirosztás* című verse, Kemény János *Kokó és Szokrátesz*, valamint Tamási Áron *Kivirágzott kecskeszarvak* című rövid prózai írása. A műfordítás-irodalmat, a többi közt, Geoffrey Chaucer *A jótanács balladája*, Nichifor Crainic *Elmulás*, Mihai Eminescu *Csak egy vágyam maradt* és Martin Luther *Erős vár* című költeménye képviseli, Dsida Jenő, József Attila, Szabédi László és Szemlér Ferenc tolmácsolásában. Nehéz volna elvitatni a folyóirat olyan kritikai és emlékező írásainak a jelentőségét, amilyen például Babits Mihály elemzése Kuncz Aladár *Fekete kolostoráról*, vagy Móricz Zsigmond írása látogatásáról Kalotaszegen és Kós Károly vizontlátogatásáról Leányfaluban.

Az *Erdélyi Helikon*, amint a fentiek is jelzik, jó kapcsolatot ápolt a *Nyugattal*. Ennek a kapcsolatnak tudható be a *Nyugat* szerzőinek szereplése az erdélyi folyóirat hasábjain. A viszonyosságot a *Nyugatban* – Kuncz Aladár és Bartalis János mint régi Nyugat-munkatársak közleményei és több elvi állásfoglalást megfogalmazó cikk mellett – Tamási Áron három, Asztalos István két, Nyirő József és Wass Albert egy-egy rövid prózai írása, Szemlér Ferenc hat, Berde Mária két és Bárd Oszkár egy verse, Makkai Sándornak Kemény Zsigmond *Zord idő* című regényéről közölt esszéje és Dsida Jenőnek egy – aláírás nélkül közreadott – irodalompublicisztikai írása képviseli. A *Keleti Újságból* átvett és szerkesztőségi kommentár szövegébe ágyazott Dsida-írás Babits Mihálynak és az európaiságnak a védelmében száll síkra egy meghiúsított irodalmi találkozó kapcsán. Idézem:

„Értelmetlen és fájdalmas csodálkozással állunk a kultuszminisztérium különös döntése előtt, mely eltiltja tőlünk, erdélyi magyaroktól Babits Mihályt. A székellyfővárosi Kemény Zsigmond Társaság hívta meg dobogójára a magyar irodalom e nagyságát [...]

Nehéz beletörödni, hogy a napi politika rosszhiszemű gáncsvetése, sanda gyanakvása és indokolatlan bosszantani akarása elrontotta a szép ünnepet [...] Akkor is nehéz volna szó nélkül haladni el a rosszul értelmezett szigor e balga ténye mellett, ha a miniszteri tilalom olyasvalakire vonatkoznék, aki a politika porondján is forgolódott [...]

De Babits Mihályról van szó, akinek fogalmává vált neve nemcsak a magyar irodalom, hanem sokak szemében az európai irodalom fogalmával is azonos. A világháború tomboló zajában a békét

hirdette ő [...] Európát adta a magyarságnak, és magyarságot adott Európának [...] A földkerekek bármely országában meleg szeretettel s a szellem fejedelmének kijáró hódolattal fogadnák őt, csak nálunk utasítják vissza kincseit, mint nem kívánatos gazdagságot. Mintha csak azt mondaná a szűk látókörű elfogultság: Mire nekünk Európa? Mire nekünk kultúra?” (Dsida 1935.)

A *Nyugat* negyedszáznál is több szerző műveiről ad hírt az *Erdélyi Helikon* folyóirat munkatársai, illetve a Helikon írói közösség tagjai közül. A legnagyobb számú cikk és tanulmány Kuncz Aladárral és munkásságával, valamint Tamási Áron műveivel foglalkozik. A legtöbb kritikát és ismertetést Schöpflin Aladár jegyzi. Hozzá zárkózik fel legkevesebb 3-3 írással Benedek Marcell, Illés Endre, Kardos László, Sárközi György, Cs. Szabó László és Szerb Antal. De részese az erdélyi irodalom recepciójának például Bálint György, Kádár Erzsébet, Németh László, Szabó Zoltán és Török Sophie is.

Az *Erdélyi Helikon* és a *Nyugat* kapcsolatának emblematikus képviselője, Babits Mihály a *Nyugatban* írta a két világháború közötti erdélyi költőtriász vezető egyéniségéről, Reményik Sándorról máig megszívlelhető értékelését. Idézem:

„[...] Különös, hogy Erdély legnagyobb hatású dalnoka ez a csöndes, tartózkodó, szemérmes jellemű költő lett; különös, de nem érthetetlen [...] A költő Reményik évei nehéz évek voltak. Nehéz és küzdelmes kisebbségi évek [...] Azt hiszem, ebben a helyzetben senki sem tudott volna tökéletesebben viselkedni, mint Reményik viselkedett. A költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb. A versekhez ember kellett, s a költő értékei emberi értékek [...]” (Babits 1940: 392.)

1935-ben Dsida Jenő Babits európaiságát, 1940-ben Babits Mihály Reményik emberi tartását méltatta. A lényeg nyilván nem az időrendben rejlik. Bátran idézhetem tehát Reményik Sándor egyik nemrég előkerült, 1932-ben írott levelét, amelyben a szerző Dsidát méltatja *Kóborló délután kedves kutyámmal* című lírai riportja kapcsán. Íme:

„[...] Ebben a versben szinte minden benne van, ami én sohasem voltam, az egész merő ellentéte az én élettelen életemnek és élettelen irodalom-csinálásomnak. Irigyellek mélyen és fájdalmasan az életed és az írásod ragyogó fiatalságáért. De ebben az irigységben szeretet van. Milyen jó, hogy vagy, hogy nekünk vagy, és hogy ilyen vagy. Régóta figyelem, amennyire figyelni bírom még, pályád hatalmas felfelé-lendülését, tudnod kell, hogy régen nem ígértem vagy már, hanem beteljesedett bizonyosság. Inkarnációja az erdélyi irodalom jövődjének [...]”

Befejezésül hadd szögezzem le, hogy az erdélyiekhez a párhuzamos megjelenésű két orgánum közül természetesen a kisebbségi gondokra a kisebbségiség körülményei között választ kereső és saját szereplehetőségét, például Dsida Jenő költészetében, ezáltal meghaladó folyóirat állt közelebb. Nem kétséges azonban, hogy a folyóirat munkatársainak és olvasóinak a törekvéseit és igényeit a nyugatos eszmények messzemenően befolyásolták.

Irodalom

- Babits Mihály 1930. *Európaiság és regionalizmus*. Erdélyi Helikon, III. évf. 3–6.
- Babits Mihály 1940. *Az erdélyi költő*. Nyugat, XXXIII. 388–392.
- Dsida Jenő 1935. *Babits Mihály erdélyi körútja*. Nyugat, XXVIII. 392–393.
- Kemény János 1927. *Helikon. Erdélyi Helikon antológiája 1927*. I. köt. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. 7–8. (II. sorozat, 1–4.)
- Kuncz Aladár 1929. *Erdély az én hazám*. Erdélyi Helikon, II. 487–492.
- Ligeti Ernő 1941. *Súly alatt a pálma*. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban. Fraternitas, Kolozsvár.
- Mózes Huba 1983. *Sajtó, kritika, irodalom*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Mózes Huba 1985. *A romániai magyar írói tömörülések történetéből*. In: Uő: *Forrása rég fakadt...* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 156–173.
- Mózes Huba 2004. *Irodalom és művelődés a Napkelet spektrumában*. In: Uő (szerk.): *Napkelet 1920–1922*. Antológia. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 5–14.
- Mózes Huba 2008. *Erdélyiség és európaiság*. In: Uő (szerk.): *Világfigyelő tető*. Mozzanatok az Erdélyi Helikon történetéből. 1928–1944. Bíbor Kiadó, Miskolc. 9–15.
- Mózes Huba (szerk.) 1992. *Az Erdélyi Szépmíves Céh és a Helikon indulásának dokumentumai-ból. 1924–1928*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. (Az Erdélyi Szépmíves Céh füzetek 1.)
- Tabéry Géza 1930. *Emlékkönyv*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. (IV. sorozat, 18.)

Az Erdélyi Helikon történetét felmérő kötetem munkálatainak egyik szakaszában Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatott.